

**IX. SZIMPÓZIUM A HAZAI
KVANTUMELEKTRONIKAI KUTATÁSOK
EREDMÉNYEIRŐL**

**KVANTUMELEKTRONIKA
2021**

SZEGED

Jelen kutatási eredmények megjelenését az „Ultragyors fizikai folyamatok atomokban, molekulákban, nanoszerkezetekben és biológiai rendszerekben” című, EFOP-3.6.2-16-2017-00005 azonosítószámú projekt támogatja. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

**KVANTUMELEKTRONIKA
2021**

**IX. SZIMPÓZIUM A HAZAI
KVANTUMELEKTRONIKAI KUTATÁSOK
EREDMÉNYEIRŐL**

RENDEZTE:

ELFT Atom-, Molekulafizikai és Kvantumelektronikai

Szakcsoport

MTA Lézerfizikai Tudományos Bizottság

SZTE TTIK Fizikai Intézet

A kiadvány megjelent: 2020. december 16.

Szerkesztő:

Földi Péter, Magashegyi István

ISBN 978-963-306-775-8

DOI: <https://doi.org/10.14232/kvantumelektronika.9>

Kiadó: Szegedi Tudományegyetem
Természettudományi és Informatikai Kar
Fizikai Intézet

ELŐSZÓ

A jelen kötetben a **KVANTUMELEKTRONIKA 2021: IX. Szimpózium a hazai kvantum-elektronikai kutatások eredményeiről** című rendezvényen szereplő meghívott előadások és poszterek anyagainak közleményeit tesszük közzé. A szimpózium a hagyományokat követve az optika, az atom- és molekulafizika és a plazmafizika területén folyó hazai kutatásokról és azok eredményeiről nyújt áttekintést. A kötetben mind angol, mind magyar nyelvű közlemények szerepelnek, hogy az ország számos intézetében dolgozó nem magyar anyanyelvű kutatók számára is lehetőséget biztosítsunk eredményeik publikálására.

A kötet online megjelenési formája miatt a szerkesztési módszer egyszerűsödött a korábbi évekhez képest. Most az első szerzők névsora szerint követik egymást a publikációk a kötetben. Az, hogy az adott munka meghívott előadásként, vagy poszter prezentációként szerepel a szimpóziumon, a fejlécben olvasható. Mind a tartalomjegyzék, mind pedig a névjegyzék linkként is működik, így egyetlen kattintással megtalálható a keresett munka. A közlemények számos témakörhöz tartoznak, a teljesség igénye nélkül: lineáris és nemlineáris optika, lézerfizika, kvantumoptika és kvantuminformatika, lézerek orvosi és biológiai alkalmazásai, lézeres anyagmegmunkálás, lézerspektroszkópia, ellipszometria, plazmonika és THz impulzusok generálása. A közlemények első szerzői a következő intézményekből kerültek ki:

- Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem,
- Debreceni Egyetem,
- ELI-HU Nonprofit Kft.,
- Eötvös Loránd Tudományegyetem,
- Pécsi Tudományegyetem,
- Semmelweis Egyetem,
- MTA Szegedi Biológiai Kutatóközpont,
- Szegedi Tudományegyetem,
- MTA Wigner Fizikai Kutatóközpont.

A rendezők nevében szeretnénk megköszönni a szerzők lelkiismeretes munkáját, bízunk benne, hogy a kötet hasznos olvasmány lehet a tudományterületet művelők számára.

A szerkesztők

Szeged, 2020. december 10.

Tartalomjegyzék

Andrásik Attila, Flender Roland, Budai Judit, Szörényi Tamás, Hopp Béla

Characterization of plasma reflectivity response of optical glasses processed by 34 fs pulses: analysis in the context of ablation parameters 1

Andrásik Attila, Flender Roland, Budai Judit, Szörényi Tamás, Hopp Béla

Surface processing of optical glasses with 34 fs pulses: ablation thresholds and crater shape 7

Bánhelyi Balázs, Fekete Olivér, Sipos Áron, Szenes András, Tóth Emese, Vass Dávid, Csete Mária

Optimalizált nanoplazmonika 14

Biró László, Csehi András

A nátrium-jodid molekula fotogerjesztésének szabályozása terahertzes pulzusokkal..... 21

Buzády Andrea, Gálos Réka, Makkai Géza, Xiaojun Wu, Tóth György, Kovács László, Almási Gábor, Hebling János, Pálfalvi László

Magnéziummal adalékolt sztöchiometrikus lítium- niobát hőmérsékletfüggő dielektromos paraméterei a terahertzes tartományon 27

Csontos János, Pápa Zsuzsanna, Nagyillés Bálint, Tóth Zsolt, Budai Judit

Femtosekundumos pumpa-próba ellipszometria 34

B. Fekete, M. Kiss, A. A. Shapolov, S. Szatmari, S.V. Kukhlevsky

Soft x-ray AR⁺ lasers and wake-field electron accelerators by using low-current capillary z-pinch 39

Luca Fésűs, Ludovic Martin, Norbert Wikonkál, Márta Medvecz, Robert Szipócs

Low concentration eosin staining for high chemical contrast nonlinear microscope mosaic imaging of skin alterations in pseudoxanthoma elasticum 45

Roland Flender, Adam Borzsonyi, Viktor Chikan

Numerical simulations of THz pulse generation with two-color laser pulses in the 2.15-15.15 μm spectral range 52

Roland Flender, Adam Borzsonyi, Viktor Chikan

Numerical study of terahertz pulse generation from few-cycle laser pulses in the mid-IR spectral range..... 56

Tamás Gera, Eszter Nagy, Tamás Smausz, Zsolt Homik, Judit Kopniczky, Judit Budai, Tibor Ajtai, Rita Ambrus, Piroska Szabó-Révész, Béla Hopp	
Size reduction of drug particles by Pulsed laser ablation technique	59
Gombkötő Ákos, Varró Sándor, Keresztes Zoltán, Gábor Bence, Földi Péter	
A magasfelharmonikus-keltés kvantumoptikai vonatkozásai	64
Hack Szabolcs, Majorosi Szilárd, Benedict Mihály, Varró Sándor, Czirják Attila	
Egy-ciklusú, közeli infravörös lézerimpulzussal vezérelt Alagutazásos ionizáció fázisteres vizsgálata.....	69
Gábor Horváth, Andor Körmöczi, Tamás Szörényi, Zsolt Geretovszky	
The effect of seam geometry on properties of laser welded nickel coated stainless steel stripes	74
Illés Gergő, Sarkadi Balázs, Mészáros Anna, Tibai Zoltán, Pálfalvi László, Almási Gábor, Hebling János, Tóth György	
Terahertzes impulzusok előállítása leképzés nélküli mikrostrukturált lítium-niobát kristályban.....	81
Kasza József, Dombi Péter, Földi Péter	
Az atomi magasfelharmonikus-keltés polarizációfüggése diszkrét bázis esetén	87
Miklós Á. Kedves, Márk Aladi, József S. Bakos, Gábor Demeter, Gagik Djotyan, Péter Ignác, Béla Ráczkevi, Zsuzsa Sörlei, János Szigeti	
Laser particle acceleration technologies: probe laser beam diagnostics of extended plasmas	91
Kis Mariann, James Smart, Maróti Péter	
Citokrómok szerepe fotoszintetizáló bíborbaktériumokban	97
Kohut Attila, Horváth Viktória, Kéri Albert, Kopniczky Judit, Hopp Béla, Galbács Gábor, Geretovszky Zsolt	
Egy- és többkomponensű plazmonikus nanorészecskék szikra-plazma alapú előállítása és alkalmazásuk a felületerősített Raman spektroszkópiában	102
Kondász Bence, Hopp Béla, Smausz Kolumbán Tamás	
A vegyes szórás mint probléma LASCA perfúziós mérések esetén	108
Bence M. Kovács, Zoltán L. Horváth, Attila P. Kovács	
Investigation of ultrashort cladding pulses generated in single mode optical fibers	112
Zs. Kovács, B. Gilicze, S. Szatmári, I. B. Földes	
Nagy intenzitású ultraibolya lézerekkel keltett plazmák kontrasztfüggő abszorpciója és dinamikája	118
Andor Körmöczi, Gábor Horváth, Tamás Szörényi, Zsolt Geretovszky	
On the electrical resistance of laser joined metal sheets	125

Lenk Sándor, Sági-Kazár Máté, Illés Levente, Solymosi Katalin, Solti Ádám, Barócsi Attila Növényi minták fluoreszcencia lecsengési idejének vizsgálatai.....	132
Magashegyi István, Földi Péter Analitikus módszer szilárdtestekben lézerimpulzus által elmozdított töltések kiszámítására	137
Szilárd Majorosi, Mihály G. Benedict, Szabolcs Hack, Attila Czirják Orbital angular momentum of high harmonics generated by a neon jet excited with a strong twisted laser pulse.....	143
Mechler Mátyás, Bódog Ferenc, Ádám Péter Bináris időbeli multiplexelésen alapuló periodikus egyfotonforrások optimalizálása	150
Portik Attila, Kálmán Orsolya, Kiss Tamás Iterált harmadfokú kvantuminformaticai protokollok	157
Sarkadi Tamás, Holló Csaba, Erdei Gábor, Barócsi Attila, Galambos Máté, Koppa Pál Összefonódott fotonpár források fejlesztése	162
Áron Sipos, Rita Nagypál, Ferenc Sarlós, Géza I. Groma Vibrational relaxation demonstrated in nicotinamide adenine dinucleotide applying machine learning based analysis.....	168
Szabó Krisztián, Csehi András Többfotonos rezonancia-fokozott ionizációban kilépő elektronok dinamikus interferenciája	174
S. Szatmári, Z. Szántó, R. Bognár, R. Dajka, I. B. Földes Status of short-pulse KrF amplifier research and development at Hill, Szeged	181
Róbert Szipócs, Luca Fésűs, Ádám Krolopp, Ernő Hettinger, Lajos Vass, Norbert Wikonkál, Péter Török, Gábor Molnár, Gábor Tamás 20 MHz, sub-ps, tunable ti:sapphire laser system for real time, stain free, in vivo histology of the skin.....	188
Tóth A., Csehi A., Halász G.J., Vibók Á. Fotodisszociáció szabályozása THz pulzussal indukált Stark effektussal	192
Tóth György, Pálfalvi László, Tibai Zoltán, Krizsán Gergő, Fülöp József András, Almási Gábor, Hebling János Új generációs Terahertzes Impulzus források.....	199
Vukovity Krisztina, Grósz Tímea, Horváth Mercédesz, Kovács Attila Pál Nagy módusátmérőjű fotonikus kristályszal diszperziós görbéinek meghatározása ablakolt Fourier-transzformációs spektrális interferometriával.....	204
Névmutató.....	210

FOTODISSZOCIÁCIÓ SZABÁLYOZÁSA THZ PULZUSSAL INDUKÁLT STARK EFFEKTUSSAL

Tóth A.¹, Csehi A.², Halász G. J.³, és Vibók Á.^{2,1}

¹*ELI-ALPS, ELI-HU Non-Profit Ltd, H-6720 Szeged, Dugonics tér 13, Magyarország*

²*Elméleti Fizikai Tanszék, Debreceni Egyetem, H-4010 Debrecen, PO Box 5, Magyarország*

³*Információ Technológiai Tanszék, Debreceni Egyetem, H-4010 Debrecen, PO Box 12, Magyarország*

DOI: <https://doi.org/10.14232/kvantumelektronika.9.34>

1. Bevezetés

A lézertechnológia elmúlt évtizedekben történt folyamatos fejlődésének köszönhetően napjainkra femtoszekundumos vagy akár néhány attoszekundumos lézerpulzusok is a kutatók rendelkezésére állnak. Ezek a példátlan időfelbontást biztosító pulzusok elengedhetetlen kellékei a hasonló időskálán zajló fizikai folyamatok vizsgálatának. Ennek köszönhetően, a lézer-anyag kölcsönhatás tanulmányozása az egyik leggyorsabban fejlődő kutatási területté vált, amely számos új jelenség - mint például a magas felharmonikusok keltése vagy fotoionizáció és fragmentáció - felfedezéséhez vezetett.

Az atomok és molekulák belsejében lezajló dinamikai folyamatok megértése mellett egyre nagyobb hangsúlyt kap ezek ellenőrzött irányítása [1, 2]. Erre az egyik legnépszerűbb stratégia a dinamikus Stark effektus (DSE) használata. Az alkalmazott lézerfény frekvenciája szerint ez lehet rezonáns vagy nem-rezonáns. Az első esetben, molekulákra alkalmazva, az erős lézersugárzás képes csatolni két elektronállapotot a molekula átmeneti dipólusmomentumán keresztül. Ennek hatására elfajulások, úgynevezett kónikus keresztveződések jönnek létre, amelyeken keresztül lezajló nemadiabatikus folyamatok erőteljesen befolyásolják a molekula dinamikai, illetve spektroszkópiai tulajdonságait. A másik, nem-rezonáns esetben a lézerfény továbbra is képes jelentős dinamikai hatásokat kifejteni a potenciálisenergia-felületeknek (potential energy surface, PES) permanens dipólusmomentumon keresztül történő formálásával. Ezt a hatást átfogóan tanulmányozták az irodalomban, mivel egy általános eszközként szolgál atomi és molekuláris folyamatok kvantumszabályozására [3, 4]. A vizsgált rendszer tekintetében a dinamikus Stark effektus dipólus vagy Raman közelítésben írható le. A köztük lévő különbség abban nyilvánul meg, hogy míg a dipólus esetben a kölcsönhatás a lézer pillanatnyi elektromos terét követi, addig a Raman esetben a pulzus burkolóját.

A közelmúltban néhány kutatócsoport figyelme a terahertzes pulzusok felé irányult. Fleischer és munkatársai a molekulák egyciklusú THz pulzusok hatására történő irányítottságát vizsgálták [5]. Ugyanez a csoport tanulmányozta a térmentes forgási mozgás lecsengését a terahertzes mező által indukált molekuláris orientáción keresztül [6]. Kurosaki és munkatársai egy módszert javasoltak hullámcsomagok időbeli szétválasztására. Lineárisan poláros egyciklusú THz pulzusok segítségével sikerült szétválasztaniuk a ¹³³CsI és ¹³⁵CsI izotopológok keverékét [7]. Došlić egyciklusnál rövidebb THz impulzusokat használt elektronállapot függő populációtranszfer elérésére az ACAC molekulában [8].

A jelen munka a fent említett két irány ötvözése, azaz a molekulák viselkedését irányító Stark hatást terahertzes pulzusokkal keltjük. A hullámcsomagok dinamikájának részletes vizsgálatával igyekszünk meghatározni a rendszert befolyásoló fő mechanizmusokat és ezek nyomait olyan fizikai

mennyiségekben mint a fotofragmentumok szögeloszlása és kinetikus energia spektruma. Mindezt a lítium-fluorid (LiF) molekula példáján keresztül tesszük.

2. Módszer

A lítium-fluorid molekula az alkáli-halogenidek csoportjába tartozik. Ezek közös jellemzője a legalacsonyabban fekvő két $1^1\Sigma^+$ elektronállapotuk közötti elkerült kereszteződés (avoided crossing, a továbbiakban AC), ami miatt a nemadiabatikus folyamatok tanulmányozásának népszerű kísérleti alanyaivá váltak. Korábbi eredményeinket alapul véve [9], a LiF molekulát, mint egy háromállapotú rendszert modellezzük, ahol az előbb említett $1^1\Sigma^+$ és $2^1\Sigma^+$ állapotok mellett az $1^1\Pi$ elektronállapotot is figyelembe vesszük. A továbbiakban Σ_1 , Σ_2 és Π_1 néven hivatkozunk rájuk. A nekik megfelelő potenciálisenergia-görbék az 1.(a) ábrán láthatók, a Σ állapotokat az AC-nál összekötő csatolási taggal $[\tau(R) = \langle \varphi_{\Sigma_1} | \frac{\partial}{\partial R} \varphi_{\Sigma_2} \rangle]$ együtt. Az ábra további paneljei a molekula (b) állandó $[\mu_i(R) = -\langle \varphi_i | \sum_k r_k | \varphi_i \rangle]$ és (c) átmeneti $[\mu_{ij}(R) = -\langle \varphi_i | \sum_k r_k | \varphi_j \rangle]$ dipólmomentumait (TDM) mutatja be. Fontos jellemzője az átmeneti dipólmomentumoknak, hogy míg a Σ_1 - Σ_2 átmenetért felelős $\vec{\mu}_{\Sigma_1\Sigma_2}$ párhuzamos a molekulatengellyel, addig a Π_1 állapotot csatolóak merőlegesek erre az irányra.

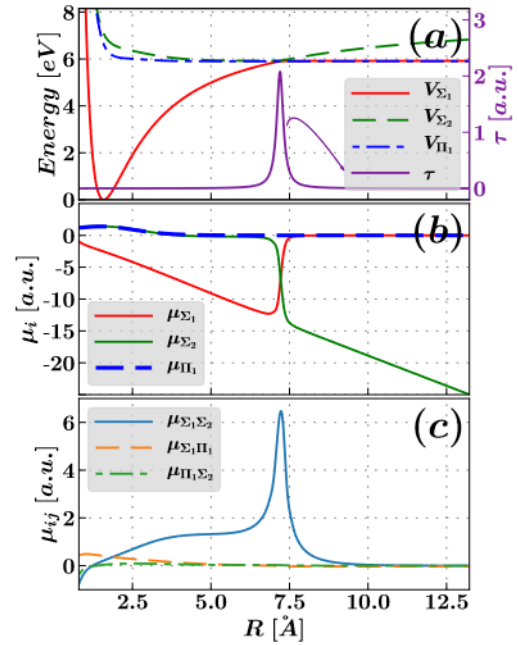
Előző munkáinkban [9] azt is megmutattuk, hogy a molekuladinamika valóságú leírásához a szimulációkban figyelembe kell vennünk a forgási szabadsági fokot. A terahertzes sugárzás köztudottan erős forgató hatását figyelembe véve, a jelen esetben ez hatványozottan érvényes. Ennek megfelelően a rendszer időfüggő Hamilton operátora a

$$\hat{H} = \begin{pmatrix} T & 0 & K \\ 0 & T & 0 \\ -K & 0 & T \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} V_{\Sigma_1} - \mu_{\Sigma_1} \cos(\theta) E(t) & -\mu_{\Sigma_1\Pi_1} \sin(\theta) E(t) & -\mu_{\Sigma_1\Sigma_2} \cos(\theta) E(t) \\ -\mu_{\Sigma_1\Pi_1} \sin(\theta) E(t) & V_{\Pi_1} - \mu_{\Pi_1} \cos(\theta) E(t) & -\mu_{\Pi_1\Sigma_2} \sin(\theta) E(t) \\ -\mu_{\Sigma_1\Sigma_2} \cos(\theta) E(t) & -\mu_{\Pi_1\Sigma_2} \sin(\theta) E(t) & V_{\Sigma_2} - \mu_{\Sigma_2} \cos(\theta) E(t) \end{pmatrix} \quad (1)$$

alakban írható, ahol T a forgó-rezgő molekula kinetikusenergia operátora, K pedig az 1.(a) ábrán bemutatott $\tau(R)$ csatolási tagból származtatott nemadiabatikus csatolási operátor [10].

A Hamilton operátor kifejezésében $E(t)$ a lézertér pillanatnyi elektromos terének értékét jelöli. Számításaink során két lineárisan polarizált (azonos irányba mutató) pulzust használtunk. Az első egy 20 fs hosszú (félérték szélesség) pumpa pulzus, melynek fotonenergiája $\hbar\omega_p = 6.94$ eV, míg intenzitása $I_p = 5 \times 10^{12}$ W/cm² volt. Ez gerjesztette a kezdetben alapállapotban lévő molekulát, beindítva ezzel a fotodisszociációs folyamatot. A második, a kontroll pulzus, egy $\hbar\omega_c = 0.037$ eV energiájú és $I_c = 3.16 \times 10^{13}$ W/cm² intenzitású egyciklusú (félérték szélesség) terahertzes pulzus.

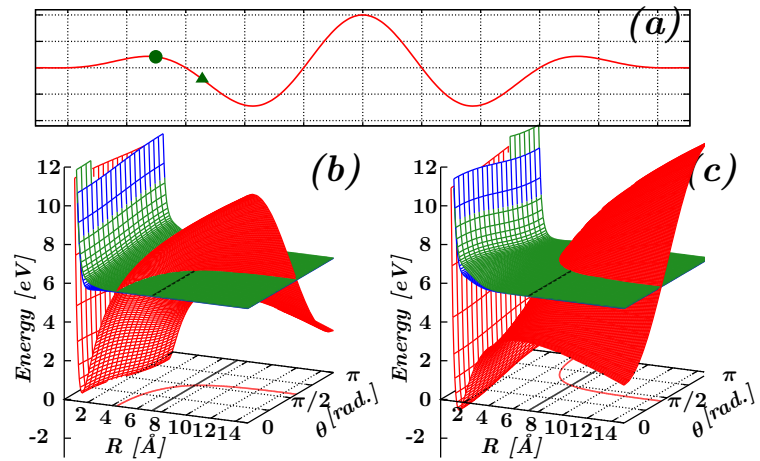
A maghullámfüggvény időfejlődését leíró Schrödinger-egyenletet az MCTDH (multi configuration time-dependent Hartree) módszer segítségével oldottuk meg. Ez egy hatékony eljárás, amely akár 25-30 módust is képes leírni. Esetünkben kétdimenziós számolásokra került sor az R rezgési és θ forgási (molekulatengely és a lézer polarizációs iránya által bezárt szög) szabadsági fokok által meghatározott konfigurációs térben. A kapott hullámcsomagokból aztán kiszámoltuk az egyes elektronállapotok populációját, illetve a fragmentálódó részecskék szögeloszlását és kinetikusenergia spektrumát.

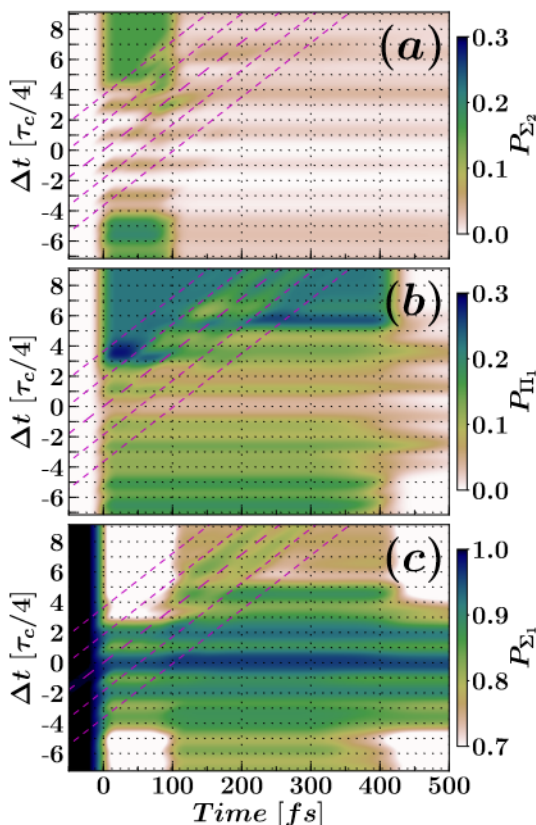
1. ábra. (a) LiF molekula legalacsonyabb három adiabatikus potenciálisenergia görbéje és a Σ állapotok közötti nemadiabatikus csatolási tag. (b) A három állapot permanens dipólmomentuma. (c) A különböző állapotok közötti átmeneti dipólmomentum.

3. Eredmények

Az irodalomban található munkák túlnyomó része a nem-rezonáns dinamikus Stark effektust (NRDSE) alkalmazza a Raman közelítésben. A kölcsönhatás következtében módosul a potenciálisenergia-felületek alakja, így az AC kereszteződésen áthaladó hullámcsomagok sebessége is, ami a Landau-Zener képlet szerint a fotofragmentumok elektronállapot szerinti arányának módosulásához vezet. A jelen munka alapvető különbsége, hogy a LiF molekula elektronállapotai dipólus-csatoltak, ami azt jelenti, hogy az elsőrendű DSE érvényes. Ennek következtében a kölcsönhatás a pillanatnyi elektromos teret követi. Emellett, a kontroll pulzus intenzitása viszonylag nagy, ami a potenciálisenergia-felületek jelentős torzulásához vezet. Ezt a 2. ábra szemlélteti, amelyen a (b) és (c) panelek a számolások során használt terahertzes lézer pulzus ((a) panel)

2. ábra. (a) A cikkben használt THz lézerpulsus alakja. Fénnyel indukált potenciálisenergia-felületek (LIPs) két különböző, az (a) panelen jelölt, időpillanatban: (b) zöld kör, (c) zöld háromszög.

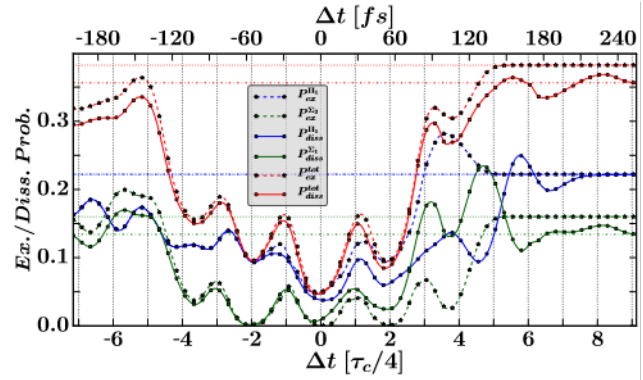
3. ábra. Az elektronállapotok populációjának fejlődése Δt függvényében. Ferde lilá-vonalak jelzik az időpillanatokot, amikor a kontroll pulzus elektromos terének minimuma/maximuma van.

két időpillanatához tartozó fénnyel indukált potenciális energia-felületeit (light-induced potentials, LIPs) mutatja be. Ezeket a Hamilton operátor 1. képletében szereplő potenciálisenergia-mátrixnak (második tag) a diagonalizációjával kapjuk.

A dinamikus Stark hatást általában a pumpa és a kontroll pulzus közötti időeltolás függvényében vizsgálják. Mi is ezt a hagyományt követtük, és első lépésben a három elektronállapot populációjának időfejlődését vizsgáltuk a kontroll pulzus Δt késleltetésének függvényében. Számolásainkat véletlenszerű térbeli orientációjú molekulákra végeztük, amelyek kezdeti állapotát a Σ_1 elektronállapot alap forgási $J = 0$ és alap vibrációs $\nu = 0$ sajátállapota képezte. A kapott eredményeket a 3. ábra mutatja be, ahol az időeltolás a kontroll pulzus periódusidejének ($\tau_c = 111.77$ fs) egységeiben van kifejezve. Az ábra alapján nyilvánvaló, hogy a kontroll pulzusnak markáns hatása van ezekre a populációkra. A legszembetűnőbb jellemző a pumpa folyamat elnyomása, amikor a két pulzus időben fedi egymást. A gerjesztett populációk azonban nem csak lecsökkennek, hanem a terahertzes pulzus periódusát követő modulációkat mutatnak az időeltolás függvényében. Érdekes megjegyezni, hogy ezek a modulációk akkor is jelentkeznek, ha a Stark pulzus megelőzi a pumpát. A másik fontos jelenség a dinamika megkezdése után történő populációtranszfer a kontroll pulzus szélsőértékeinél, ami hatással van a Σ_1/Π_1 csatornákon történő disszociáció

arányára.

A fenti észrevételeket áttekinthetőbb formában mutatja a 4. ábra. Szaggatott vonalak csillagokkal jelölik a gerjesztési-, míg folytonos vonalak körökkel a disszociációs valószínűséget. Zöld és kék szín jelzi a Σ_2 illetve Π_1 elektronállapotokra vonatkozó mennyiségeket, míg a piros színű vonalak ezek összegeit. Azonos színű kódú pontozott és szaggatott-pontozott vízszintes vonalak mutatják a rendszer gerjesztési és disszociációs valószínűségét a Stark pulzus hiányában. Látható, hogy megfelelően hosszú időeltolás esetén ($\sim 5\tau_c/4$) a gerjesztett populációk a kontroll-mentes értékeikhez konvergálnak. Kiseb késleltetés esetében, amikor a kontroll megelőzi a pumpa pulzust a Π_1 -re gerjesztett populáció alulmúlja, míg a Σ_2 meghaladja a kontrollmentes értékét. A közbeeső tartományban, amikor a két pulzus egyidejűleg van jelen, a gerjesztés lényegesen lecsökken, és csak rövid ideig jöhet létre a kontroll pulzus nulla-pontjai körül.

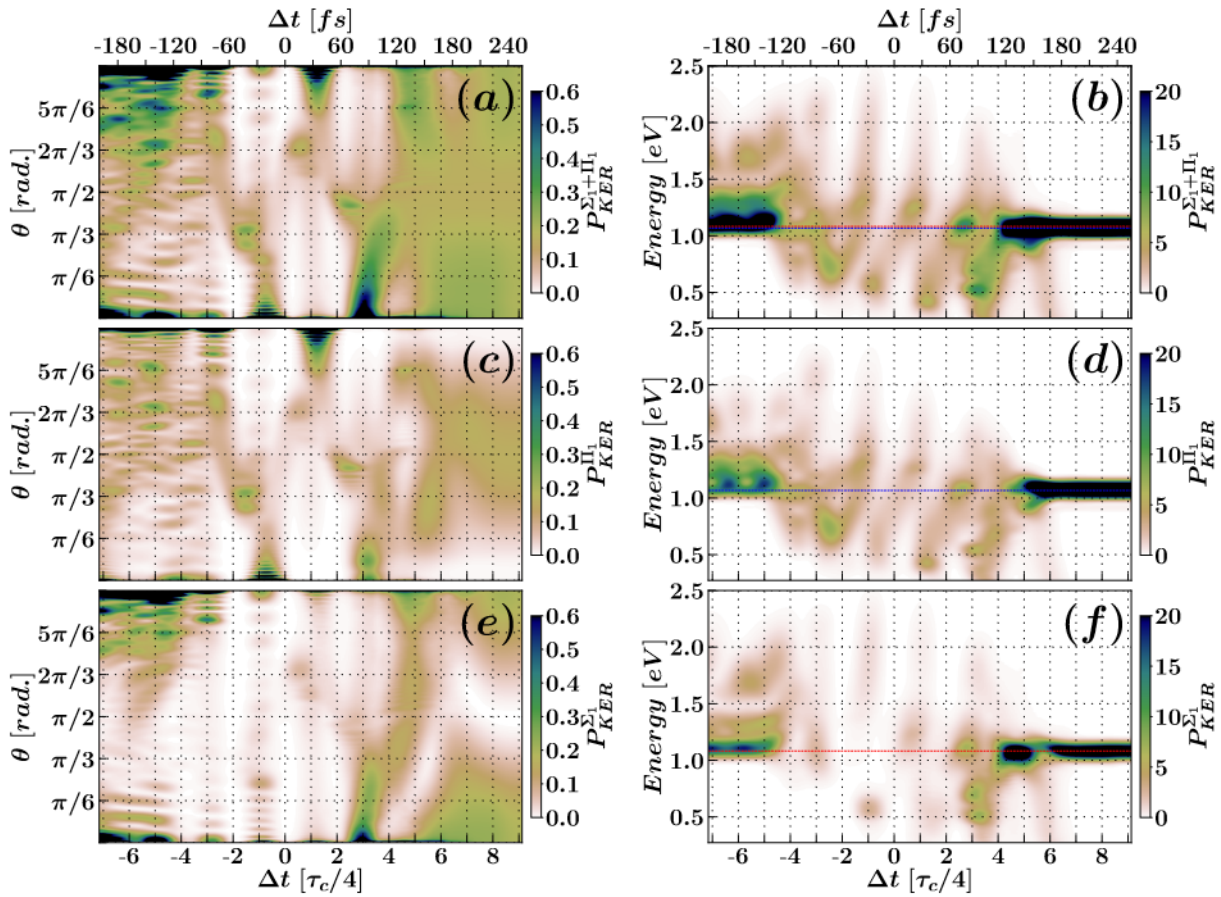
4. ábra. Kék és zöld szaggatott vonalak jelzik a Π_1 és Σ_2 elektronállapotokra gerjesztett populációt, míg a kék és zöld folytonos vonalak a Π_1 és Σ_1 állapotokon történő disszociáció valószínűségét. A piros vonalak a gerjesztett és disszociáló populációk összegét jelölik.

A rendszer viselkedésének oka, hogy a terahertzes sugárzás bár nem képes átmeneteket előidézni az elektronállapotok között, rotációs és vibrációs gerjesztéseket vált ki. Ennek következtében a Σ_1 állapotban egy forgási hullámcsomag jön létre, ami a gerjesztett populációk modulációját okozza negatív Δt értékeknél, mivel a pumpa pulzus már nem az eredeti izotrop eloszlást találja. Továbbá, a hullámcsomag különböző komponenseinek kölcsönhatása egy interferenciamintázat megjelenéséhez vezet, ami a fotofragmentumok szögeloszlásában is megmutatkozik. Ezeket a szögeloszlásokat a 5. ábra bal oszlopa mutatja. Megfigyelhető, hogy abban az esetben ha a kontroll pulzus megelőzi a pumpát, a disszociáció főként a lézer polarizációs iránya mentén történik, és túlnyomórészt a Σ_1 állapotban. Ez annak köszönhető, hogy a THz pulzus az eredetileg véletlenszerűen orientált molekulákat a saját polarizációs irányába rendezi.

A két pulzus időbeli átfedése alatt tapasztalt pumpálási hatékonyság csökkenés a fényel indukált potenciálisenergia-felületek segítségével érthető meg. Amint azt láttuk, a terahertzes pulzus a rendszer forgási gerjesztését idézi elő. A LIPs képen ez a potenciálisenergia-felületek θ koordináta menti deformációjában nyilvánul meg: adott magtávolságon a $\mu_i \cos(\theta) E(t)$ kölcsönhatási tag által a felületek megemelkednek vagy lesüllyednek a térmentes helyzetükhöz képest, azaz a $\theta = \{0, \pi\}$ irányokba periodikusan potenciálgödrök jönnek létre. Emiatt az izotrop kezdeti eloszlás ezekbe a potenciálgödrökbe koncentrálódik. A másik fontos tényező, hogy a gerjesztett állapotok állandó dipólusmomentumai ellenkező előjelűek a Franck-Condon régióban mint az alapállapoté, így ellenkező irányba mozdulnak el. Ennek következtében amikor az alapállapotú hullámcsomag a lézerrel keltett potenciálgödörben összpontosul, az elektronállapotok közötti energiakülönbség meghaladja a pumpa pulzus energiáját, és a populáció transzfer nem jön létre. Erre az átvitelre csak rövid ideig van lehetőség a kontroll tér nullpontjai körül.

A Π_1 állapot viselkedése különösen érdekes. A pumpa energia a Σ_1 - Σ_2 átmenetre volt hangolva, így a Σ_1 - Π_1 rezonanciafeltétel a θ koordináta mentén változik a felületek kontroll pulzus által előidézett lengése során. Ez megfigyelhető a fragmentumok szögeloszlásában is a $\Delta t \in [-3\tau_c, 5\tau_c]$ intervallumban. A Π_1 állapothoz tartozó átmeneti dipólusmomentumok merőlegesek a molekulatengelyre, így a csatolás a felületek azon részén a legerősebb, ahol a kontroll tér általi torzítás a leggyengébb. Mivel a Π_1 állapot alacsonyabban fekszik mint a Σ_2 , a rezonanciafeltétel a kontroll pulzus előjelváltása előtt teljesül, amikor az alapállapotú hullámfüggvény még a lézer polarizációs irányába összpontosul. Emiatt a populáció átvitel is itt történik a gyengébb csatolás ellenére is. Ráadásul, a tér előjelváltása

5. ábra. Disszociáló fragmentumok szögeloszlása és kinetikus energia eloszlása: (c), (d) Π_1 állapot; (e), (f) Σ_1 állapot; (a), (b) a két disszociációs csatorna összege.

után a gerjesztett állapotokon alakulnak ki potenciálgödrök, ami a Π_1 állapotra került hullámcsomagot a $\theta = \{0, \pi\}$ irányba forgatja, előidézve ezzel a szögeloszlásban látható interferenciamintázatot. Ha a kontroll pulzust a rendszer gerjesztése után alkalmazzuk, de mielőtt a hullámcsomagok elérnék az AC keresztesződést, a fentebb említett populáció transzfer nyomait látjuk a szögeloszlásokban: a polarizációs irányra merőleges fragmentumok jelennek meg a Σ_1 csatornán, míg a disszociációs valószínűség lecsökken a Π_1 állapotban. Nagyobb időeltolások esetén a szögeloszlások a kontroll-mentes értékeikhez konvergálnak.

A kontroll pulzus hatását a szögeloszlások mellett a disszociáló fragmentumok kinetikus energiájának spektrumában is megtaláljuk. Ezeket az 5. ábra jobb oszlopa mutatja be. A piros és kék vízszintes vonalak a Σ_1 és Π_1 állapotokhoz tartozó spektrumok kontroll-mentes esetben számolt csúcserőértékét jelölik. Negatív időeltolások esetén ezeknél magasabb energiákat is találunk, ami a molekula rotációs-vibrációs gerjesztésére utal. Ha a kontroll pulzus jelen van a rendszer gerjesztése és a hullámcsomagok AC-n való áthaladása között, a spektrumok szétkenődnek. Ennek két oka van.

Először is, az energia-felületeknek a Stark hatás miatti lengése a fragmentumok potenciális energiájának módosulását okozza, ami végül a kinetikusenergia spektrumban nyilvánul meg. Ennek a változásnak a mértéke függ a kontroll pulzus fázisától, és attól, hogy a gerjesztett felület melyik tartományára került populáció.

A másik szintén a PES dinamikus változásának következménye. Korábbi munkák [11] rámutattak, hogy a Stark hatás következtében eltorzult energiafelületek a Σ_1 és Σ_2 állapotok közti nemadiabatikus csatolás helyének időfüggését is eredményezik. Ezt a 2. ábra is illusztrálja, ahol az R - θ síkban lévő fekete vonalak a AC keresztesződés helyét jelöli kontroll-mentes esetben, míg a piros görbék a fényel indukált felületek keresztesződéseit mutatják adott időpillanatokban. Háromállapotú leírásunkban a Σ_1 és Π_1 állapotok között is kialakul egy keresztesződés, amit a másikkal viszonyított közelsége miatt

az ábrán nem tüntettünk fel. Amikor ezek a kereszteződések kisebb magtávolságok felé mozdulnak, a disszociáló hullámcsomag újtába kerülnek, és populációtranszfer történik. Ez úgy is tekinthető, mintha a hullámcsomag egy potenciálgáttal találkozna, aminek következtében veszít a kinetikus energiájából. Ennek a folyamatnak a nyoma a 4. ábrán bemutatott elektronállapot populációkban a legszembetűnőbb. Miután a kereszteződések mozgásának iránya megváltozik, ismét populációátvitelre kerül sor. Mivel a gerjesztett állapotok közül a Σ_2 fekszik magasabban, és ennek a $\mu_{\Sigma_1\Sigma_2}$ átmeneti dipólmomentuma erősebb mint $\mu_{\Sigma_1\Pi_1}$, így az előzőleg a Σ_1 állapotra került hullámcsomag jelentős része a Σ_2 -re jut. Ennélfogva, a kontroll pulzus egyirányúan módosítja a két disszociációs csatorna arányát, a Σ_1 -et részesítve előnyben.

4. Összefoglalás

Ebben a munkában egy terahertzes pulzus lítium-fluorid molekula fotodisszociációjára gyakorolt hatását vizsgáltuk. A bemutatott eredmények alapján a legfontosabb következmény a magasabb elektronállapotok gerjesztési hatékonyságának csökkenése. Ennek oka, hogy a kontroll pulzus hatására módosult potenciálisenergia-felületeket a pumpa pulzus már nem képes rezonánsan csatolni. Ez szakaszos pumpáláshoz vezet a kontroll tér nullpontjai körül. A felületek Stark fluktuációja a molekulák térbeli orientációjához, illetve a felületek közti dinamikusan változó kereszteződésekhez vezet. A disszociáló hullámcsomag ez utóbbiakal való találkozása populációtranszfert eredményez, ami képes jelentősen módosítani a Σ_1/Π_1 fragmentációs csatornák valószínűségi arányát.

Köszönetnyilvánítás

A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00005 azonosítójú, EU társfinanszírozású projekt támogatta. Az ELI-ALPS projekt (GINOP-2.3.6-15.-2015-00001) az Európai Unió támogatásával, az Európai Regionális Fejlesztési Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Irodalom

- [1] P. W. Brumer és M. Shapiro, Principles of the Quantum Control of Molecular Processes (John Wiley & Sons, 2003)
- [2] G. A. Worth és G. W. Richings, Annu. Rep. Prog. Chem. Sect. C: Phys. Chem. **109**, 113 (2013) <https://doi.org/10.1039/C3PC90003G>
- [3] B. J. Sussman, D. Townsed, M. Y. Ivanov, és A. Stolow, Science **314**, 278 (2006) <https://doi.org/10.1126/science.1132289>
- [4] D. Townsed, B. J. Sussman, és A. Stolow, J. Phys. Chem. A **115**, 357 (2011) <https://doi.org/10.1021/jp109095d>
- [5] S. Fleischer, Y. Zhou, R. W. Field, és K. A. Nelson, Phys. Rev. Lett. **107**, 163603 (2011) <https://doi.org/10.1103/PhysRevLett.107.163603>
- [6] R. Damari, D. Rosenberg, és S. Fleischer, Phys. Rev. Lett. **119**, 033002 (2017) <https://doi.org/10.1103/PhysRevLett.119.033002>
- [7] Y. Kurosaki, H. Akagi, és K. Yokoyama, Phys. Rev. A **90** 043407 (2014) <https://doi.org/10.1103/PhysRevA.90.043407>

- [8] N. Došlic, *J. Phys. Chem. A* **110**, 12400 (2006)
<https://doi.org/10.1021/jp064363i>
- [9] A. Tóth, A. Csehi, G. J. Halász, és Á. Vibók, *Phys. Rev. A* **99** 043424 (2019)
<https://doi.org/10.1103/PhysRevA.99.043424>
- [10] A. Hofmann és R. de Vivie-Riedle, *Chem. Phys. Lett.* **346** 299 (2001)
[https://doi.org/10.1016/S0009-2614\(01\)00922-8](https://doi.org/10.1016/S0009-2614(01)00922-8)
- [11] S. Scheit, Y. Arasaki, és K. Takatsuka, *J. Chem. Phys.* **140** 244115 (2014)
<https://doi.org/10.1063/1.4884784>